

Kazinczyak és Kossuthok nyomában (Források Zemplén megye 18. századvégi társadalmának megismeréséhez)¹

ifj. Barta János

történész, professor emeritus, Debreceni Egyetem

Előadásom témáját nem a történelem nagy sorskérdései közül választottam, hanem egy látszólag periférikus területről. Tudományos munkám meghatározói a gazdaság- és társadalomtörténet területe, foglalkoztam a felvilágosult abszolutizmussal, de többször írtam Mária Teréziáról és II. Józsefről is. Ha ezek közül választottam volna, óhatatlanul olyan kérdésekről is szólnom kellett volna, amelyekben maguk a történészek sem feltétlenül tudnak egyetérteni. Úgy gondoltam, minek mutassam be, hogy hogyan lehet ugyanazt az ismeretet, esetenként ugyanazt a forrást az érvelésben pro és kontra felhasználni. E helyett inkább olyan téma mellé álltam, amelyben a történelmi munka menetéről tudok szólni, kihasználva azt a szerencsét, hogy egy eddig a történetírás számára gyakorlatilag ismeretlen, de mindenképpen figyelmen kívül hagyott forrást sikerült találnom, azt elemeznem, és ezzel új eredményekre juthattam.

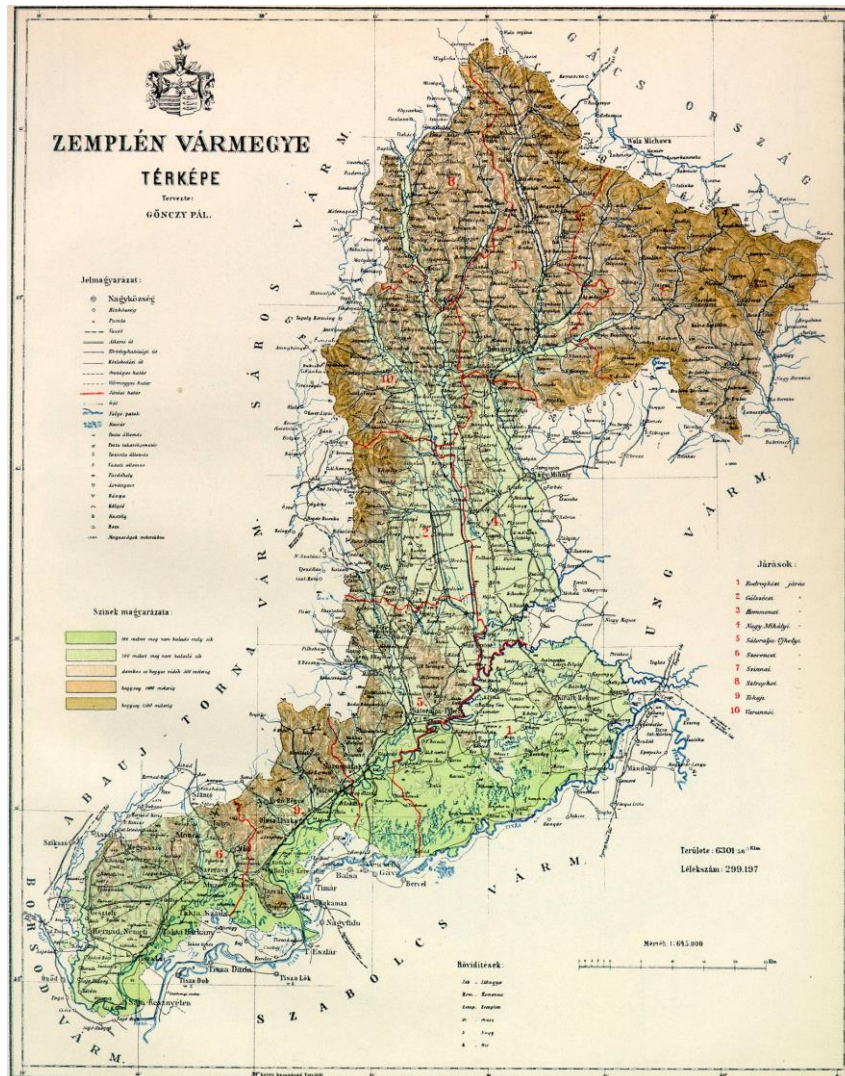
Mindebben persze nagy szerepük volt egyetemi mestereimnek, Ráczy Istvánnak és Orosz Istvánnak, mint akiknek egyáltalán tudományos pályám irányát köszönhetem. A politika- vagy az eszmetörténet látványos tárgykörei helyett ők fordítottak a történelem kevésbé csillogó területe, a gazdaság- és társadalomtörténet felé, s közvetítették számomra a Debrecenben tudományos iskolát alapító Szabó István professzor módszereit, tapasztalatait. Kettőjük közül Orosz Istvánnak köszönhetem annak a forrásnak a megtalálását is, amelyről itt most beszélni szeretnék. Az ő közvetítésével megismert zempléni térség vonzásába kerülve kutatásaim számára mindenképpen ideális területet találtam, hiszen a megye – azon kívül, hogy történetének ritka forrásai maradtak fenn – földrajzi körülményeit tekintve is különleges helyet foglalt el a történelmi Magyarországon.

Ha területe vagy lakossága száma alapján Zemplén nem is tartozott az ország elsői közé (csak a 10–11. helyen állt), kétségtelenül a lehető legváltozatosabb földrajzi tájegységekkel rendelkezett. Délen a Tiszára támaszkodva az Alföld pereménél indult, hogy a Hegyalja szőlőtermő hegyein, és az ún. Zempléni dombvidékén keresztül nagyjából 160 km hosszan nyúljon északra, a Keleti

---

¹ Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Bizottságának 2020. február 26-i közgyűlésén.

Beszkidék hegyvonulatainál húzódó lengyel (galíciai) határig. Ez azt jelentette, hogy a Nagyalföldhöz tartozó területeket éppen úgy magába foglalt, mint domb- és hegyvidékieket, nem beszélve a Hegyalja gazdaságilag egészen különleges szerkezetű térségéről.

1. Zemplén megye földrajzi térképe.

A földrajzi eltérésekből adódó különbségekről csak annyit, hogy fent északon van olyan település, amely a tengerszint felett közel 50 méterrel magasabban fekszik (Runyina 560 m), mint a tokaji Kopasz hegy csúcsa (516 m). Nem cso-

da, ha – a 19. századi neves történész-statisztikus, Fényes Elek szerint – „északon, Homonnán felül a szilva sem érik meg tökéletesen”. Arrafelé leginkább csak a krumplit, gabonafélékből pedig legfeljebb az igénytelenebb fajtákat (zab, hajdina, pohánka) tudták megtermelni.² Zemplén esetében tehát azonos megyén belül, azonos összeírási szempontok alapján készült felmérésekből tudunk következtetéseket levonni különféle tájegységek sajátosságaira. A szomszédságban ezen az Alföldtől a Kárpátokig tartó hosszanti térségen több megye – nyugatról Borsod, Abaúj, Sáros, keleten Szabolcs és Ung – osztozott, tehát ha hasonló összeírásaik fenn is maradtak volna, azok akkor is legfeljebb földrajzilag egyöntetűbb, egyhangúbb viszonyokat tudtak volna megörökíteni, felvételük nem feltétlenül azonos módszere pedig az összehasonlítást nehezítette volna meg.

A felidézett levéltári források értékeléséhez hadd induljak ki olyan általános ismeretekből, amelyeket a középiskolában is tanítanak. Mindenkinek emlékeznie kell arra, hogy a magyar nemesség – adómentessége védelmében – hosszú ideig meg tudta akadályozni, hogy birtokát, jövedelmeit összeírják. Talán még az is közismert, hogy ilyen összeírással történelmünkben először II. József próbálkozott, amikor elrendelte a nemesi birtokok kataszteri felmérését. Nem titok, hogy „a kalapos király” regnálása tragikusan végződött. Nemcsak azért, mert alig tíz év uralkodás jutott neki, hanem azért is, mert halála előtt három – a türelmi- és a jobbágyrendelet, valamint a lelkészek ellátását szolgáló kevésbé hangsúlyos – intézkedés kivételével vissza kellett vonnia rendeleteit.

A II. József halála után bekövetkező események azt mutatják, mintha a magyar nemesség valóban a történelem kerekének visszaforgatására törekedett volna. Igyekeztek visszaállítani mind a tíz évvel korábbi közigazgatási, mind a társadalmi állapotokat, s igyekeztek megsemmisíteni az uralkodó politikájának kézenfekvő nyomait is. Még az általa elrendelt földmérés aktáinak sem kegyelmeztek. A vármegyei közgyűlések jegyzőkönyveiben – mondhatnánk, hogy szinte cinikus felhanggal – rögzítették, hogy a dokumentumokat a vármegyei hóhér az akasztófa alatt égesse el. De iróniáról itt szó sem volt, a megsemmisítés módja inkább az uralkodó szándékának megalázását fejezte ki.

Ma ennek a felmérésnek a részleteit néhány olyan főúri család levéltári anyagából ismerhetjük, amelyek – még az összeírás idején – megszerezték a birtokukra vonatkozó anyagot, ami így nem esett áldozatául a megsemmisítésnek. Ezek tanúsítják, hogy milyen széles körű, és alapos is volt ez a munka. Kellő számú földmérő hiányában katonai segédlettel hajtották végre, és nemcsak a szántóra, hanem szőlőre, kertekre, más ingatlanokra is kiterjedt. A magyar társadalomtörténet-kutatásnak fájó ellentmondása, hogy míg a 18. századi jobbágypa-

---

² Fényes Elek: *Magyar Országnek s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben*. I–III. kötet. ²Pesten, 1844. – Zemplén megye anyaga a III. kötet 382–455. lapjain található. Az idézet helye: III. 386.

rasztság helyzetéről a Mária Terézia által elrendelt úrbérrendezés tabelláiból, és más – az adókivetést szolgáló – összeírásokból alapos ismereteket nyerhetünk (ebből már országos összesítések és értékelések is születtek), addig a nemesség vagyoni állapotát és – ennek megfelelően – rétegzettségét csak nagy általánosságban tudjuk megismerni.

A történésznek szerencse is kell ahhoz, hogy régebbi korokra korábban nem ismert, vagy fel nem dolgozott forrást találjon. Nekem szerencsém volt, hogy Zemplén megye esetében a II. József korabeli – megsemmisítettnek vélt – kataszteri összeírás egyik részére rábukkanhattam. Az 1960-as évek közepén Orosz István – megelőzőleg tanárom, akkor már kollégám – rávett, hogy menjünk el együtt Sátoraljaújhelyre, s nézzünk körül a levéltárban. S ott, míg Orosz tanár úr kedvenc hegyaljai mezővárosaival foglalatoskodott, magam a II. József korabeli anyagban böngészgettem. Sátoraljaújhelyen, a nehéz megközelíthetőség miatt, nem tolongtak a kutatók, így ritka, kedvezményezett látogatók voltunk. A levéltár fiatal, lelkes vezetője, Hőgye István – aki később a város kulturális életének vált kiemelkedő szereplőjévé, s nevét ma a városháza falán emléktábla örökíti meg – pedig az egyetemen nem sokkal előtte tanítványunk volt. Ilyen kedvező körülmények között pedig rám mosolygott a szerencse. A József kori egyik állagot a fond-jegyzék (katalógus) úgy hirdette, hogy nemesi birtokok összeírása adózás céljából. Ha az ember levéltárban kutat, várakozását sokszor csapják be az ígéretes elnevezések. Itt azonban nem erről volt szó. Orosz tanár úrral szinte nem akartunk hinni a szemünknek, amikor kiderült, hogy a hihetetlennek tűnő elnevezés valóban azt rejti, amit címe ígért, az elpusztítottnak hitt II. József féle kataszteri felmérés Zemplén megyei részét. Utólag persze rá kellett jönnöm, hogy nem az egészet, mégis annak egyik – szerintem éppen a legfontosabb – részét, a nemesi használatban lévő (majorsági) szántóföldek falvankénti, sőt birtokosonkénti felsorolását.

Rejtőzésében talán az is szerepet játszott, hogy adatait nem valamiféle impozáns kötet őrizte meg, hanem papír ívek rendszertelen sorozata, egyszerű, szalagos irományfedélhez hasonló borítóval átkötve. (Utólag átgondolva a maradék valószínűleg nem is a felmérés hivatalos használatra szánt példányát tartalmazta, hanem egy – a megsemmisítés elől kimentett – másolatát.) Feldolgozását számomra jócskán lelassította, hogy több mint félévszázaddal ezelőtt a levéltári fényképezésre még nem volt lehetőség, hiszen a korabeli fényképezőgépek erre nem voltak alkalmasak, és akkor még a másolás xerox-formája sem volt ismert. A források tanulmányozása kézzel való lemásolásukkal kezdődött. Azt, hogy ma fényképen tudom bemutatni ezen összeírás néhány részletét a legutóbbi években – korábbi adataim ellenőrzése céljából készített – felvételeimnek köszönhetem. – A részletek közül vegyük először szemügyre az összeírás számadatait összesítő végső táblázatot.

Le capitulation					
Tokaji	20822	25 4	22828	22 15	54218 46 14
Szatmári	12087	11 16	24758	24 10	39857 24 1
Sztropkói	21220	16 7	28208	29 22	65450 12 5
Zempléni	5267	22 19	58217	44 7	66822 1-1
Összesen	62846	75 19	80022	47 2	92879 26 22
<hr/>					
	101203	6	227986	6 8	319188 56 18

2. A Zemplén megyei szántóföldek összesítése a II. József korabeli kataszteri felmérésben (1790)

A táblázat vízszintes beosztása a megye öt kerületét mutatja, nagyjából délről északra. Első három számoszlopában a nemesi szántó nagyságát (kataszteri hold, hatvannegyed, négyszögöl), a második háromban a parasztiét, a harmadikban a kettő összegét találhatjuk. A történész számára a táblázat azt mutatja, hogy – ha a számokat százalékokban fejezzük ki – az északabbi kerületekben hogyan csökkent a nemesi szántók aránya az összes szántóhoz képest. (A megyei összesítésben a nemesi szántók aránya 31,7%, a legdélebbi – több alföldi települést is magába foglaló – Tokaji Kerületben 56,6%, a legészakabbi – hegyvidéki – Sztropkóiban 12,5%.) De a táblázat a kutató számára egy általános tanulsággal is szolgál: ne higgyen a korabeli számításoknak. Hiszen táblázatunk első ránézésre is összeadási hibát tartalmaz: a 101203 kat. hold nemesi, és a 227986 hold paraszti szántó összege nem lehet 319188, hanem tízezerrel több.

Ez a hiba végül nemcsak a forrás tartalmára, felhasználhatóságára világít rá, hanem készítőire is. Állagában az iratok között piszkozati lapokat is találhatunk, összeadási próbálkozásokkal, és becsúsztott hibákkal. Így tehát nem volt elég az anyagot a fényképes vagy xerox megőrkítés lehetőségét nélkülözve kézzel – kedvenc kifejezésemmel élve, kezünket szinte könyékig elkoptatva – lemásolni, hanem a korabeli számításokat is ellenőrizni kellett, ami félévszázaddal ezelőtt komoly fejszámolást tett szükségessé számomra.

Nem túl nehéz kikövetkeztetni, hogy miért nem használták eddig érdemének megfelelően ezt a felmérést. Pedig sohasem volt titkos, nevezzük inkább rejtőzónék. Bizonyos, hogy korábban megfordult a kutatók kezén (a 19. században az említett Fényes Elek például használta³), de úgy tűnik a neveket és földnagyságokat tartalmazó, egyébként is igénytelen külsőben megőrzött száraz felsorolás

³ Fényes Elek: i.m.

nem keltette fel a történészek figyelmét. (Hadd tegyem hozzá, hogy a 20. század elejéig a magyar történetkutatásban a gazdaságtörténet meglehetősen alárendelt szerepet játszott, a rá vonatkozó számokból nem igyekeztek statisztikai jellegű táblázatokat készíteni. Mire a 20. század második negyedében hazánkban kialakultak a gazdaság- és társadalomkutatás módszerei, Sátoraljaújhely – Trianon jóvoltából – annyira perifériára került, hogy levéltárába inkább csak a legelszántabb kutatók próbáltak eljutni. Erre a rejtőző forrásra tehát a történettudomány egyszerűen nem figyelt fel.)

A feldolgozás során azután rájöttem, hogy a sátoraljaújhelyi levéltárban további 18. századvégi források is találhatóak, amelyekből a nemesség jövedelmeit és azoknak forrásait lehet nyomon követni, s szinte statisztikai pontossággal bemutatni, hogy – vagyonilag, jövedelmét tekintve – hogyan is rétegződött a megye nemessége a 18. század végén.

Egy 1800-i nemesi jövedelem összeírás például 17 kategóriában sorolta fel a nemesi jövedelemforrásokat, 24 rénes (rajnai) forint jövedelmet egy sessionak (telek) tekintve. Az első rovatok a jobbágyoké (coloni), zselléréké (inquilini), házatlan zselléréké (subinquilini) és a földesúri majorságoké (curia). Mivel ugyanennek a majorságnak a nagyságát a nagyjából tíz évvel korábbi kataszteri összeírásból már ismerjük, könnyen kiszámítható, hogy mennyi jövedelmet származtattak egy hold szántóról, mennyire tért el a szántó jövedelmezősége a megye déli és északi kerületeiben. A jövedelemkategóriák összevetésekor is adódhat első látásra meglepő felismerés.

3. Részlet az 1800. évi nemesi jövedelem összeírás fejlécéről és lapjáról

Szerencs mezőváros legtehetősebb birtokosainak (Almási familia, Aspremont gróf) a hetedik rovatban feltüntetett italmérésből (educillatio) például sokkal magasabb jövedelmük volt, mint amit akár jobbágyparasztjaiktól, akár sajátkezelésű majorságukból nyertek. Bár ennek a forrásnak kisebb a hírneve, mint a megsemmisített kataszteri összeírásnak, más megyékből ennek megfelelője sem ismeretes. Hogy egyedülállóságáról meg tudjak bizonyosodni, megyei levéltáraknál érdeklődtem, de mindenünnen negatív választ kaptam.

Bár a kutató rendszerint meghatározott hipotézissel fog munkájához, óhatatlanul elragadják a forrás érdekességei, mint jelen esetben engem az ott előforduló nevezetes családok tagjaira vonatkozó adatok. Zemplén pedig bővelkedett ilyenekben. A 18. század végén pl. a megye egyik legnagyobb birtokosa Aspremont János Gobert gróf volt, Rákóczi Julianna unokája, aki az egykori Rákóczi birtok egy részét örökölte. (Mivel nagyszülei nem csatlakoztak a fejedelem szabadságharcához, őket nem sújtotta a birtokelkobzás.) Az unokának az 1800-i táblázat szerint a megyében 25 településről 1563 ½ sessio évi jövedelme volt, ami 37524 rajnai forintnak felelt meg). Sok más neves arisztokrata család tagja is birtokolt itt, főleg szőlőt. A szépirodalomból ismert elhúzóó örökösödési vitákat igazolhatja, hogy Mádon 1800-ban az 1732-ben elhunyt Csáky Imre gróf váradi püspök, bíboros – akinek mi a Szent Anna templomot köszönhetjük –, nevén is tartottak nyilván egy nem túl jelentős – 114 rajnai forintot jövedelmező – szőlőbirtokot.

Bár az előadásom címében ígért két család legnevezetesebb tagjai, Kazinczy Ferenc és Kossuth Lajos személy szerint nem szerepelnek a vizsgált összeírásokban (utóbbi még meg sem született összeállításukkor), a névsorokban családjuk több tagját is felfedezhetjük.

A Kazinczyak a 18. században jelentős szerepet töltek be a megye irányításában, az író egyik nagybátyja, Péter alispán volt, a másik, András országgyűlési követ. Ferenc édesapja, József, 1774-ben meghalt, az író ekkor 15 éves volt. Az apa örökségét özvegye nem osztotta fel fiai között, 1800-ban 3 faluból jövedelme 8 3/8 sessio, átszámítva 2000 rénes forint volt.

Handwritten document snippet showing a list of names and numbers, likely a tax or land record from 1800. The text includes '1813 Kazinczy Józsefné', 'Uhely', and 'Kazinczy Péter'. There are also some numbers and a date '1818: 1030'.

4. Kazinczy Józsefné három településről származó jövedelme (1800)

Az édesanya birtoklása a családot megmentette egy katasztrófától, hiszen – mivel az író a magyar jakobinusok (közismertebben Martinovics féle összeesküvés) perében elítélték – ez az ág elveszítette volna birtokait. Az anya neve több helyen is feltűnik, akárcsak a két nagybácsi, Péter és András neve is. Nagy Toronyán Bossányi Zsuzsannának és sógorának, Kazinczy Péternek is volt majorsági földje, Szalók faluban Kazinczy András volt a legtehetősebb birtokos.

Handwritten table titled "Nomina" showing names and numbers, likely a tax or land record from 1790. The table has columns for "Nobilit", "Rustici", and "Catholici". The names listed include "Kazinczy Péter" and "Kazinczyana".

Nomina	Nobilit		Rustici		Catholici
	Sup	Inf	Sup	Inf	
Kazinczy Péter	21	22			
Kazinczyana	21	1			
Summa	42	23	18	11	4

5. Kazinczyak majorságai Nagytoronya összeírásában (1790)

Handwritten table titled "Szalok" showing names and numbers, likely a tax or land record from 1790. The table has columns for "Sup" and "Inf". The names listed include "Kazinczy Péter" and "Kazinczyana".

Szalok	Sup		Inf	
	Sup	Inf	Sup	Inf
Kazinczy Péter	21	22		
Kazinczyana	21	1		
Summa	42	23	18	11

6. Kazinczy András majorsága Szalókon (1790)

Birtokaik és jövedelmeik arra utalnak, hogy a Kazinczy család a tehetős, bene possessionatusnak nevezett középnemességbe tartozott, ami megfelel az úrbérendezés forrásaiból eddig is ismert adatoknak. Pozíciójukhoz hozzájárult az is, hogy birtokaik egy része nem Zemplén megyében volt (az író által oly kedvelt Széphalom sem), hanem a szomszédos, akkor még különálló Abaújban.

A Kossuth családnak is számos tagja élt a megyében (ősük Túróc megyéből vándorolt oda). Az 1802-ben, Monokon született Kossuth Lajos édesapját Lászlónak hívták. Kossuth Lászlót valóban találunk az 1800-i összeírásban (négy faluból származott 44 5/8 sessio, azaz 1071 Rf jövedelme), de nevét hiába keressük Monok birtokosai között. Ott az Andrássy grófok jelentős nagyságú majorságai mellett két további birtokos (Kiss Jánosné és Paulikovics István) szerényebb földbirtokát írták össze.

Parcel No.	Name	Location	Yield (Rf)
1502	Kovács Mihály	Rétkonya Miklós	120
1503	Kulcs Csab	Rétkonya Sándor	40
		Saxauct	60
1504	Kossuth László	Rétkonya Miklós	50
		Imregh	20
		M. J. Kossuth	58
		A. Ablonka	110
			238

7. Kossuth László négy településről származó jövedelmei (1800)

Monok	C. Pál Andrássy	1287	39
	C. László Andrássy	1176	14
	Ioan: Kijiana	16	25
	Pál: Paulikony	11	40
		946	39
		3439	15

8. Monok majorsági birtokosai 1790-ben

A magyarázatot az adja, hogy aki az 1800-i összeírásban földbirtokosként szerepel, nem Lajos édesapja, hanem egy másik Kossuth László. Lajos édesapja sem majorsággal, sem jobbágyokkal műveltetett telki állománnyal nem rendelkezett, így nevét sem a kataszteri felmérés ívein, sem a nagyjából 15 évvel korábban, az úrbérrendezéskor felvett tabellákon nem találjuk. Ha az 1800-i jövedelem összeírás teljes névsorát áttekintjük, mégis megtaláljuk őt is, ha nem is a birtokairól származó jövedelmekkel, hanem fiskálisként (ügyvédként), akinek pénzügyi jövedelme (évi 400 rajnai forintja) volt, aminek alapján a kirombant francia háborúk idején 50 Rft hozzájárulásra kötelezték.

Inscripționatima	50
Jusaliua	20
Jusaliua	10
Fiscalis	400
Inspector	250
Rationis	150
400 + 10 = 410 Rft	
42. János Horvát	
43. László Horvát	
44. János Bodnár	
45. Mihály Horvát	
46. János Moller	

9. Kossuth Lajos ügyvéd édesapjának jövedelme Monokon (400+10 rajnai forint) (1800)

A másik, a földbirtokos Kossuth László – távoli rokon, aki Magyar Jesztreben lakott, s aki egyébként Lajos apját is segítette – maga sem tartozott a megye tehető birtokosai közé, a Kazinczyknál szerényebb vagyonú kisbirtokos volt, aki a szolgabíróségig jutott.

Magyar-Jesztreben	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
2. D. Senior Lad. Kossuth	2.	1	5											
3. D. Senior Zsuzsanna	3.	4/8	2 1/8											3
4. Lud. Zsuzsanna	3.	4/8	2 1/8											
5. Tuzsanna Bernát	3.	4/8	2 1/8											
6. Car. Bernát	3.	6/8	7 1/8											
7. Maria Czernelkőssiana	2.	1/8	5/8											
8. Maria Györgyöz Ricsa Lad. Bernát	2.	2/8	1 1/8											
9. Lezb. Zsuzsanna	1/8	1/8	5/8											
10. D. Paul Bernát	1/8	1/8	1 1/8											
11. Sam. Nél. Csab. Seb. Carl. Mihály	1/8	1/8	3/8											
12. Lud. Moyses. Jónás. Mend. Kossuth	1/8	1/8	3/8											
13. Lud. Moyses. Braum. Györg. Domini	1/8	1/8	3/8											
14. Lud. Herzsch. Varty. Györg. Domini	1/8	1/8	3/8											
15. Lud. Bracl. Abrahamovic	1/8	1/8	3/8											

10. A távoli rokon Kossuth László jövedelme Magyar Jesztreben (1800)

A történészek persze nem az a feladta, hogy az érdekességeket keresgélje, hanem inkább, hogy az adatokból következtetéseket vonjon le. Az 1800-i összeírás jól tükrözi azokat a jövedelmi (gazdasági) eltéréseket, amelyek a megye földrajzi különbségeiből adódtak. Legkirívóbb példáját a szőlőből és a borból származó jövedelmek mutathatják.

1. táblázat: A földesúri jövedelmek forrásai (1800)

Jövedelem forrása	Összes jövedelem 24 Rft-os sessióra átszámítva	Összes jövedelem %-a
Paraszti járadékokból	11178 1/4	43,70%
Földesúri majorságból	3986 5/8	15,59%
Szőlőből	3767 3/8	14,73%
Kisebb királyi haszonvételekből	6644	25,98%
Ebből korcsmáltatásból	4698 7/8	18,37%
Összesen	25576 1/2	100,00%

A megyebeli nemesség jövedelmeinek 14,73%-a a szőlőből származott, pedig a megyének csak kb. déli harmadán lehetett szőlőt termeszteni. A szőlőjövdelemek javát biztosító Hegyalja 19 zempléni településén ez az arány összességében 48,25% volt, de több ottani településen az 50%-ot is meghaladta. Érdekesség, hogy a hegyaljának elismert német telepes faluban, Rátkán ez az arány alig 6,17%. Az italmérésből származó jövedelem (összességében 18,37%) ugyanakkor nem kötődött a Hegyaljához, hanem a birtokosok minden faluban élvezhették. A hegyaljai települések részesedése mégis átlag feletti (27,5%), s ehhez 40 1/2 sessióval, ami a falubeli jövedelem 48,63%-át adta, a rátkaiak is hozzájárultak. Ha nem is termesztették a szőlőt, nedűjét szívesen fogyasztották mindenütt. A Beszkidek hegyóriásainak szűk völgyei közé szorult északi falvakban az ös--szeírók a birtokosok jövedelmei között rendszerint már nem is tudtak mást találni, mint a jobbágy-parasztok járadékait és az italmérést.

A jövedelmek sokoldalúsága sem leplezheti azonban azt, hogy a 18. század végén a megyebeli nemesek többsége igencsak szegény volt.

2. táblázat: A nemesek száma a 18. századi összeírásokban

Összeírás alkalmá	Nemesek száma	Százaléka
Népszámlálás (1785–87)	3105	100,0%
Úrbérrendezés (1772)	447	14,4%
Kataszteri felmérés (1790)	1123	36,2%
Jövedelem összeírás (1800)	2500	80,5%

Az ugyancsak II. József rendelete alapján 1785/87-ben végrehajtott első magyarországi népszámlálás Zemplénben 210 ezer lakost talált, köztük körülbelül háromezer felnőtt nemes férfit. Ezek közül azonban 1800-ban csak kb. 80%-nak (2500 fő) tudták pénzben kifejezhető jövedelmét összeírni, még ennél is kevesebbnek, csak 36%-nak (1123, tehát a fenti kevesebb, mint felének) volt sajátkezelésű (majorsági) földje, és kevesebb, mint 15%-nak (447) volt úrbérese (jobbágya, zsellére). A források összevetése ugyanakkor azt is igazolhatja, hogy ez utóbbiak számára mégsem a jobbágyok jelentették a legfőbb jövedelmet. A főleg az északi kerületekben birtokos két Csáky gróf (Imre és István) a mostoha körülmények miatt ott nem tudott igazán jelentős majorsági birtokot kialakítani, amiben a déli területeken birtokos Aspremont gróf, továbbá az Almássyak és Andrássyak elébük kerültek. Igazán jelentős jövedelmet azonban a Hegyalja szőlőbirtokai tudtak nyújtani, s ebben a Rákóczi birtokok egy részét öröklő Aspremont gróf felülmúlhatatlannak bizonyult.

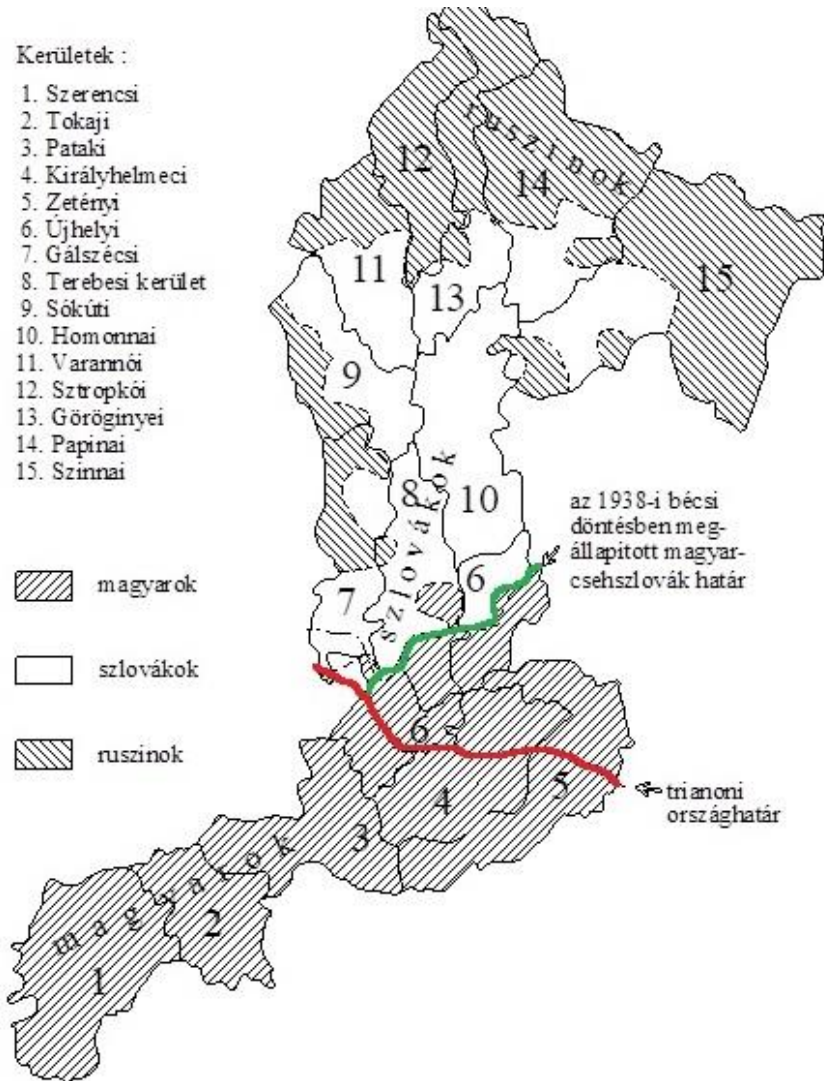
3. táblázat: A megye legtehetősebb birtokosainak sorrendje a három összeírásban (birtokuk és jövedelmük alapján)

Sorrend	Űrbérendezés (1774)		Kataszteri felmérés (1789)		Jövedelem összeírás (1800)	
	Név	Jobbággy-telek száma	Név	Majorság/kat. hold.	Név	Jövedelem/sessio
1.	Csáky Imre	357 3/8	Aspremont J.G.	5531	Aspremont J.G.	1573 1/4
2.	Csáky István	315 3/4	Almássy család	5331	Csáky Imre	1111 1/2
3.	Almássy Mihály.	238 7/8	Andrássy István	2954	Csáky István	852 3/8
4.	Szirmay Sándor	242	Csáky Imre	2897	Barkóczy János	693
5.	Barkóczy János	220	Andrássy Károly	2494	Jékelfalusi József	517 3/4
6.	Barkóczyzné Szirmay Zsuzsanna	201 3/8	Szirmay Tamásné	1990	Szirmay Tamásné	466 7/8
7.	Trautsohn herceg	179	Barkóczy János	1756	Almássy cs	444
8.	Aspremont J.G.	152 1/8	Almássy Pál örökösei	1492	Vandernath Henrik	408 7/8
9.	Szirmay László	139 5/8	Barkóczy Ferenc	1152	Barkóczy Ferenc	389 3/4
10.	Török József	132 1/2	Meskö Jakab	1081	Szirmay Adám	341 7/8

A gazdasági viszonyokat felvázoló szárazabb következtetések után azonban hadd fejezzem be előadásomat Zemplén megye egy másik sajátosságára, nevezetesen a nemzetiségeire való utalással. A megyét három nagyobb népcsoport: magyarok, szlovákok és ruszinok mellett néhány kisebb etnikum (német, görög, zsidó, cseh) is lakta. Egy 1773-ban készült felmérés alapján lakóhelyük is elhatárolható egymástól. Ezt azonban olyan térképen mutatom be, amelyen a trianoni határ, sőt, az 1938-i bécsi döntésben megállapított határ is látható. (A 4. táblázatban szereplő 1844. évi adatok Fényes Elek könyvéből származnak.)

4. táblázat: Nemzetiségi arányok Zemplén megyében (1773, 1844)

	1773-i felmérés	1844 (Fényes Elek)
Magyarok	36%/	37%
Szlovákok	37%	24,5%
Ruszinok	26%	32,5%
Zsidók		5%
Németek	1%	1%

11. Nemzetiségek Zemplén megyében a Lexikon Locorum 1773-i adatai alapján
(A trianoni és az 1938-i bécsi döntések határainak bejelölésével)

Az 1773-i felmérés – amely nem az egyének, hanem a települések többségi lakossága szerint nevezte meg a nemzetiségeket –, alapján úgy vélhetjük, hogy a megye lakosságának 36%-a volt magyar, 37%-a szlovák, 26%-a ruszin. A hiányzó 1%-ot a németek és csehek adták, a zsidók és cigányok egyetlen településen sem voltak többségben. 70 évvel később Fényes Elek a magyarok arányát (37%) hasonlóan találta, a szlovákokét (24,5%) jóval kevesebbnek, a ruszi-

nokét (32,5%) valamivel többnek, mint amire a korábbi felmérés alapján következtethetünk, de már külön tudott venni 5% zsidót és 1% németet.

A 20. század két világháborúját lezáró békékre jellemző lehet, hogy a Zemplén területén élő ruszinokat 1945 után nem csatolták a Szovjetunióhoz, holott az addig Csehszlovákiához tartozó Kárpátalja a terjeszkedő nagyhatalom része lett. Pedig a két ország között teljesen új, bármiféle korábbi hagyományt – leginkább a nemzetiségi szempontot – semmibe vevő határt tudtak húzni. (Emlékezzünk a falut kettévágó csehszlovák-szovjet határra a magyarok lakta Nagyszelmenc és Kísszelmenc között, ami a két állam széthullása ellenére ma is elvágja a falu két részét.) Az új határ tehát megosztotta a ruszinokat, de végül azok sem feltétlenül jártak jobban, akik Ukrajnához kerültek, hiszen kárpátukránnak nevezve nekik még önálló nemzetiségüket is kétségbe vonták.

Befejezésül hadd utaljak arra, hogy zempléni kutatásaimat illetően nemcsak az eddig feldolgozatlan források megtalálásával volt szerencsém, hanem az elmúlt fél évszázad kutatást segítő technikai fejlődésével is. Ma már nem kell a levéltárban naphosszat céduláznom, hanem a forrásokat helyben fényképezhetem, odahaza számítógépre tehetem, adatait Excel-táblázatokba rendezhetem, megspórolva a fejszámolást. Ennek segítségével tudtam az elmúlt évtizedekben a témából megírni két könyvet, s legalább két tucat tanulmányt. – Persze azt, hogy a technikai segítséget igénybe véve a történettudomány jobban tudja-e az emberiség jólétét szolgálni, bizony aligha mondhatnánk ki egyértelműen. A múlt pontosabb megismerését, és megismertetését eleink tiszteletének megőrzésében, múltbeli értékeink gondozásában, és – amit fontosnak tartok – igazságunk kimondásában és tényekkel való megerősítésében (ld. a fentebbi nemzetiségi térképet) kell nélkülözhetetlennek tekintenünk.

Előadásomban persze elsősorban ennél jóval egyszerűbb, földhözragadtabb lehetőségre akartam utalni, nevezetesen, hogy még a jól ismert és látogatott levéltárakban is akadhatnak olyan források, amelyeknek a jelentőségét eddig nem ismerték fel, és nem dolgozták fel őket kellőképpen. Felfedezésükhöz és felhasználásukhoz szerencse és kitartás kell, amit másoknak is kívánok.